

SALMON SIBAG
MONTEFJORE

GOVORI

KOJI SU
PROMENILI
SVET

Preveo
Nenad Dropulić

■ Laguna ■

Naslov originala

Simon Sebag Montefiore

VOICES OF HISTORY

SPEECHES THAT CHANGED THE WORLD

Copyright © Simon Sebag Montefiore 2019

Translation copyright © 2022 za srpsko izdanje, LAGUNA

Mom dragom sinu Saši

Sadržaj

Uvod	13
Autorova napomena	26

Otpor

Budika: „Ovo je ženska odlučnost“, 61. n. e.	29
Elizabeta Prva: „Srce i stomak kralja“, 6. avgust 1588.	31
Eleazar ben Jair: „Umrismo pre nego što postanemo robovi“, 73. n. e.	33
Vinston Čerčil: „Krv, rad, suze i znoj“, 13. maj 1940.	38
Emelina Pankherst: „Ovde sam kao vojnik“, 13. novembar 1913.	41

Sanjari

Martin Luter King Mlađi: „Sanjam“, 28. avgust 1963.	45
Sodžorner Trut: „Zar ja nisam žena?“, verzija iz 1863, zabeležila Franses Dejna Barker Gejdž	51
Bob Dilan: „Pevaj mi, Muzo“, 5. jun 2017.	55
Muhamed Ali: „Čekajte da vidite Muhameda Alija“, 30. oktobar 1974.	59
Mišel Obama: „Budite najbolji što možete“, 2. april 2009.	61

Sloboda

Simon Bolivar: „Mi nismo Evropljani; mi nismo Indijanci; naša rasa je mešovita“, 15. februar 1819.	67
Tusen Luvertir: „Želim da vladaju sloboda i jednakost“, 29. avgust 1793.	69

Džavaharlal Nehru: „Kad otkuca ponoć“, 14. avgust 1947.	70
Nelson Mandela: „Nacija duge“, 10. maj 1994.	72
Vinston Čerčil: „Borićemo se na plažama“, 4. jun 1940.	75

Uspon i pad

Muavija: „Kad oni povuku, ja popustim“, VII vek n. e.	79
Elizabeta Prva: „Vladala sam s vašom ljubavlju“, 30. novembar 1601.	80
Čerčil: „Bio je to njihov najslavniji čas“, 18. jun 1940.	83
Barak Obama: „Amerika je sada mesto u kom je sve moguće“, 4. novembar 2008.	85

Pristojnost

Abraham Linkoln: „Dok se sve kapi krvi od bića ne naplate kapima od mača“, 4. mart 1865.	91
Džon F. Kenedi: „Ne pitajte šta vaša zemlja može da učini za vas“, 20. januar 1961.	94
Čimamanda Ngozi Adiči: „Sposobnost ljudskih bića da se poprave i promene nabolje“, decembar 2012.	98
Malala Jusufzai: „Jedna olovka i jedna knjiga mogu da promene svet“, 12. jul 2013.	101
Mohandas Gandi: „Verujem u pravednost našeg cilja“, 11. mart 1930.	104
Suzan B. Entoni: „Jesu li žene osobe?“, februar-jun 1873.	107

Bojišta

Džordž S. Paton Mlađi: „Lično ću ustreliti onog molera, onog kućkinog sina Hitlera“, 5. jun 1944.	113
Aleksandar Veliki: „Vi imate Aleksandra“, novembar 333. p. n. e.	116

Džordž V. Buš: „Danas je naša zemlja videla zlo“, 11. septembar 2001.	118
Tim Kolins: „Gazite oprezno“, 19. mart 2003.	121
Frenklin D. Ruzvelt: „Dan koji će se pamtiti po sramoti“, 8. decembar 1941.	124

Prkos

Kleopatra: „Nada mnom se neće trijumfovati“, 30. p. n. e.	129
Oliver Kromvel: „Tako vam Boga, idite!“, 20. april 1652.	131
Ronald Regan: „Gospodine Gorbačove, srušite taj zid!“, 12. jun 1987.	133
Vinston Čerčil: „Malobrojni“, 20. avgust 1940.	136

Teror

Nikolaj Ježov, Josif Staljin i drugi: „Te svinje treba zadaviti“, 4. decembar 1936.	139
Abu Bakr el Bagdadi: „Proglašavam Kalifat“, 29. jun 2014.	143
Džingis-kan: „Najveće zadovoljstvo“, XIII vek	145
Osama bin Laden: „Ameriku je Bog udario“, 7. oktobar 2001.	146
Maksimilijan Robespjer: „Vrlina i teror“, 5. februar 1794.	149

Suđenja

Sokrat: „Život bez takvog ispitivanja nije vredan da se živi“, 399. p. n. e.	155
Nikolaj Ježov: „Streljajte me tiho“, 3. februar 1940.	161

Ludorije

Ričard Nikson: „Ne sme biti izbeljivanja istine u Beloj kući“, 30. april 1973.	167
---	-----

Nevil Čemberlen: „Mir za naše doba“, 30. septembar 1938.	170
Adolf Hitler: „Stojim na čelu najmoćnije vojske sveta“, 11. decembar 1941.	171

Moć

Teodora: „Carski purpur je najuzvišeniji pokrov“, 532. n. e.	179
Josif Staljin: „Trebam sveža krv“, 16. oktobar 1952.	181
Abraham Linkoln: „Vlast naroda, iz naroda i za narod“, 19. novembar 1863.	185
Donald Tramp: „Učinimo Ameriku ponovo velikom“, 16. jun 2015.	186
Aung San Su Či: „Ne kvaram vlast nego strah“, juli 1991.	192
Si Đinping: „Istorija je naša najbolja učiteljica“, 14. maj 2017.	195

Mirotvorci

Anvar el Sadat: „Došao sam u Jerusalim kao u grad mira“, 20. novembar 1977.	201
Jicak Rabin: „Dosta je krvi i suza“, 13. septembar 1993.	205

Revolucija

Žorž Danton: „Smelo, opet smelo, uvek smelo!“, 2. septembar 1792.	211
Mao Cedung: „Kineski narod je ustao!“, 21. septembar 1949.	213
Vladimir Iljič Lenjin: „Vlast sovjetima“, septembar 1917.	215
Ruholah Homeini: „Udariću ovu vlast posred zuba“, februar 1979.	217

Ratni huškači

- Urban Drugi: „Krenite na put prema Svetom grobu“,
27. novembar 1095. 221
- Katon Stariji: „Kartaginu treba razoriti!“, 149. p. n. e. 224

Genocid

- Adolf Hitler: „Istrebljenje jevrejske rase u Evropi“,
30. januar 1939. 229
- Hajnrh Himler: „Jevrejski narod biće istrebljen“,
4. oktobar 1943. 231

Dobro i zlo

- Elio Vizel: „Opasnost ravnodušnosti“, 12. april 1999. 237
- Boris Jeljcin: „Svi smo krivi“, 18. jul 1998. 243
- Haim Hercog: „Mržnja, neznanje i zlo“,
10. novembar 1975. 245

Proroci

- Mojsije: „Ne ubij“, Izlazak 20, 1-26 251
- Isus iz Nazareta: „Blago siromašnima duhom“, Beseda
na Gori, Jevanđelje po Mateju, I vek nove ere 253
- Prorok Muhamed: „Lice svoje Svetom hramu okreni“,
iz Sure Al-Bakara („Krava“), Stih 2 (144–150),
VII vek nove ere 255

Upozorenja

- Džulijus Robert Openhajmer: „Mi nismo samo naučnici,
mi smo i ljudi“, 5. novembar 1945. 259
- Greta Tunberg: „Ne možemo rešiti ovu krizu ako je ne
smatramo krizom“, 3. decembar 2018. 261

Oproštaj

Eva Peron: „Ostanite verni Peronu“, 17. oktobar 1951.	265
Martin Luter King Mlađi: „Video sam obećanu zemlju“, 3. april 1968.	269
Ričard Nikson: „Niko nikad neće napisati knjigu o mojoj majci“, 9. avgust 1974.	272
Vilijem Pit Mlađi: „Evropu ne može spasiti jedan čovjek“, 9. novembar 1805.	277
Neron: „Kakvog umetnika svet gubi sa mnom“, 9. jun 69. n. e.	279
Barak Obama: „Mi to radimo zbog onoga što smo“, 1. maj 2011.	282
Napoleon Bonaparta: „Vojnici moje Stare garde, opraštam se sa vama“, 20. april 1814.	286
Aleksandar Veliki: „Idite!“, avgust 324. p. n. e.	288
Čarls Prvi: „Iskvarenu krunu zameniću besprekornom“, 30. januar 1649.	293
Ronald Regan: „Ništa se ovim ne završava; naše nade i putovanja se nastavljaju“, 28. januar 1986.	297
Izjave zahvalnosti	301
O autoru	303

Uvod

Prijatelji! Braćo i sestre! Drugovi! Sugrađani! Vaša veličanstva i visočanstva! Zemljaci! Deco moja! Saborci moji! Dame i gospodo!

Mnogo se može saznati na osnovu početka govora. Elizabeta Prva počinjala je govore veličanstveno: „Moj odani narode.“ Mandela kaže: „Drugovi i prijatelji.“ Linkoln počinje sa: „Zemljaci.“ Tusen Luvertir sjedinjuje: „Braćo i prijatelji!“ Robespjeru je najbolje: „Građani predstavnici naroda.“ Mišel Obama svoje slušateljke učenice naziva „budućim vođama sveta“. Staljin je potpuno promenio svoj odnos sa sovjetskim narodom kada mu se 3. jula 1941, posle nacističke invazije, obratio ne komunističkim: „Drugarice i drugovi“ nego: „Braćo i sestre, govorim vam, dragi prijatelji.“ Eleazar, vođa jevrejskih pobunjenika, nazvao je svoje ljude „velikodušnim prijateljima“ kad ih je pozvao da zajedno s njim izvrše masovno samoubistvo. Nazvati slušaoce „prijateljima“ često je odličan početak, mada je Kromvel, govoreći engleskim poslanicima, primenio drugačiji pristup: „Vi, čopore bednih plaćenika... Vi, prljave bludnice.“ Donald Tramp ne obraća

se svojoj publici neposredno nego sam kaže: „Au! Kakva masa. Hiljade!“ Početak govora definiše odnos – uslove govora, veze – između govornika i slušalaca. Pozovite ih da uđu, postarajte se da im bude udobno, ali ne previše, jer čak i najdemokratičniji govornik mora da okreće kormilo i određuje kurs.

Ovo je potpuno nova knjiga velikih govora – i dodatak mojoj knjizi *Pisma koja su promenila svet*. U njoj su govori za koje bi svi trebalo da znamo. Neki su vam već poznati, i to s pravom; neki su vam, nadam se, novi.

Voleo bih da mogu reći da su govori koji su promenili svet čista poezija, iskrenost i dobrotu, himne slobode, ode toleranciji. Da, ima ih mnogo takvih u knjizi, ali oni naj-snažniji nemaju veze s ljubavlju, lepotom i poezijom – često su krvoločni prikazi gole sile, laži, mržnje i kleveta, često dehumanizuju takozvane neprijatelje svirepim preterivanjima. Takvi govori pokreću svet koliko i oni puni plemenitog duha i herojske hrabrosti. U ovoj zbirci nalaze se i najbolji i najgori. Neki najopakiji govori su ovde delom jer opčinjava videti reči koje su u neka druga vremena ubedile toliko ljudi da počine neizreciva zlodela, delom jer očigledna mešavina zla i besmisla izaziva čuđenje. Iznad svega, uključio sam u zbirku te opake govore zato što se istina o tim događajima iskrivljuje u ovom našem dobu istorijskog neznanja, povampirene mržnje i teorija zavere. Nikada nije bilo važnije videti i čuti dokaze, nikad nije bio bitnije znati istinu i shvatiti da je ponekad samo rečima moguće postići da nasilje i mržnja postanu ne samo normalni i prihvatljivi nego i poželjni.

Mnogi ovi govori izuzetno su važni i danas iako su održani pre više vekova: u doba populizma, Bregzita i trampizma, u doba kada bukne nezadovoljstvo i bes prema tradicionalnim parlamentima i profesionalnim političarima, Kromvelov

žestoki napad na njegove sopstvene poslanike zvuči nam poznato – i on je mislio da „isušuje močvaru“. Niko ne može da čuje govore Sodžorner Trut, Martina Lutera Kinga i Tusena Luvertira a da ne razmisli o tome da je rasizam u Americi i Evropi preživeo i da cveta. Tragično je što je u dvadeset prvom veku važno uključiti govore Haima Hercoga protiv antisemitizma i anticionizma. U Staljinovom govoru čujemo izvornu staljinističku verziju antisemitizma koji sada vaskrsava u britanskoj levisi. Čitajući ove govore moramo se setiti ideje koja se pripisuje Edmundu Berku, ali ju je 1867. prvi izgovorio Džon Stjuart Mil u govoru: „Da bi ostvarili svoje ciljeve, zlim ljudima potrebno je samo da dobri ljudi ne preduzmu ništa.“

Najbolji od ovih govora vrhunski su primeri ljudske ispravnosti i prefinjene književnosti u kakvima se može uživati na svim nivoima. U njima su združeni govornik, poruka, slušaoci i trenutak, oni su mešavina veštine, sreće, igre slučaja i pogodnog časa od kojih, kroz neku vrstu lične alhemije, nastaje pravo blago. Lako je postaviti pravila vrhunske besede. Mora biti kratka, ali ne površna; moćna, ali ne nadmena; dramatična, ali ne izveštačena; samouverena, ali ne nametljiva; prisna, ali ne snishodljiva; osećajna, ali ne sladunjava; smela, ali ne hvalisava; lepa, ali ne ukočena; strastvena, ali ne odglumljena; dirljiva, ali ne plačljiva; iskrena, ali ne sujeta; značajna, ali ne blagoglagoljiva. „Besedniku su neophodni oštroumnost logičara, mudrost filozofa, gotovo pesnički jezik, pravničko pamćenje, glas tragičara i pokreti odličnog glumca“, napisao je Ciceron, jedan od najboljih rimskih govornika, u eseju *O besedništvu*. „Zbog toga je malo šta u ljudskoj vrsti ređe od savršenog govornika.“

Govori koji najviše otkrivaju o govorniku su oni najličniji: u govorima Aleksandra Velikog i posle dve hiljade godina

čujemo koliko je ponosan na sopstvenu božansku veličinu – i bes zbog nezahvalnosti i drskosti svojih pobunjenih vojnika. Niksonov oproštaj od osoblja sigurno je bio najneprijatniji govor u njegovom životu. Staljinov tajni poslednji govor prikazuje nam istinskog tiranina kao zlog starca.

Autentičnost i sažetost. Suština velikog govora je sposobnost da se jednostavna poruka, uobličena tako da odgovara slušaocima, prenese ne samo rečima nego i stapanjem ličnosti govornika i same poruke. Od autentičnosti te mešavine govornika i poruke zavisi uspeh govora.

Besedništvo je veština nastupa. Iziskuje neke glumačke darove i zabavljačke trikove, ali je drugačije od glume. U pozorištu publika zna da glumac glumi izmišljenu ulogu i želi da uđe u maštariju. U besedništvu je obrnuto. Tamo postoje pozornica, predstava, drama, ali publika, iako zna da je to predstava, mora verovati da „glumac“ zapravo ne glumi, mora verovati u njegovu iskrenost i prepoznati potpunu veru u samog sebe. „Nije rečit onaj ko lepo govori nego onaj koji je potpuno opijen nekim uverenjem“, zabeležio je Ralf Voldo Emerson. Ta vera u svoj stav, nenormalna kod većine smrtnika, a suštinski važna kod vođa, može biti istovremeno vrlina i bolest; samopouzdanje te vrste može brzo da se izobličiti u psihopatsko samoljublje.

„Svi veliki govornici u početku su bili rđavi“, tvrdio je Emerson. To nije uvek tačno: Danton je bio rođeni govornik – možemo da čujemo njegovu strastvenu energiju. Uporedimo Čerčila i Hitlera. Obojica su naporno i brižljivo radili na svojim govorima. Hitlerove fotografije koje je snimio njegov dvorski fotograf prikazuju ga kako pozira kao glumac pripremajući nastupe. Njegov saradnik Gebels seća se da je Hitler prerađivao svaki govor pet puta i diktirao izmene trima sekretaricama istovremeno. Čerčil, koji u početku

lako vrskao i zamuckivao, dokaz je Emersonove tvrdnje. Pisao je govore rukom, iznova i iznova, ispravljao i doterivao. Hitlerovi nastupi bili su atletski spektakli, ponekad su trajali satima, prvo pred zbijenim znojnim slušaocima u pivnicama, a kasnije na bleštavo osvetljenim stadionima. No, na papiru njegove fraze zvuče osrednje. Čerčil je bio sušta suprotnost, govorio je jednolično pred Donjim domom ili na radiju, ali njegove fraze su dragocene i večite. Obojica su dobro nastupala na radiju; da li bi jednako dobri bili i na televiziji? Čerčil svakako ne bi. S druge strane pak, melodrama filma *Trijumf volje* pokazuje da bi Hitler blistao da je CNN postojao da prenosi njegove dugotrajne skupove.

Govornik je svakako izuzetno izložen, ali to nadoknađuje prilika da neposredno komunicira sa slušaocima. Tokom Francuske revolucije govori su se često završavali hapšenjem i pogubljenjem govornika – ta spontanost koju su i Robespjer i Danton podsticali na kraju je obojici došla glave. To isto događalo se i na skupštinama demokratske Atine. Aleksandra Velikog pobunjeni vojnici mogli su lako da poseku dok im se onako grubo obraćao. Govornik se kocka i upravo taj rizik može mu doneti naklonost slušalaca: Napoleonov govor Staroj gardi poziva se na bliskost zapovednika i vojnika. Kad se vratio iz progonstva da preuzme vlast na sto dana, bilo je dovoljno da im se obrati i da svi prebegnu na njegovu stranu.

Godine 1989. rumunski diktator Nikolaj Čaušesku izgubio je vlast nad svojom zemljom kad je njegov govor dočekan zviždanjem i podstaknuo revoluciju. Pobegao je helikopterom, a zatim je uhapšen i pogubljen. U dvadeset prvom veku svirepi i nespretni venecuelanski diktator Nikolas Maduro redovno je otkrivao svoju sirovost komičnim greškama u govoru: tokom govora o obrazovanju želeo je da kaže da je Isus umnožio hlebove i ribe, ali je rekao: „ ... Da se množimo

kao što je Hrist umnožio penise – izvinite, ribe i hlebove“, čemu se čitava zemlja smejala. Španske reči za ribu i penis jesu slične – ali nisu iste.

Dužina govora često je u skladu sa sujetom govornika. „Sažetost je velika vrлина rečitosti“, izjavio je Ciceron koji je verovao da je „najbolji govornik hladnokrvan i ne odstupa od teme.“ Linkolново remek-delo, govor kod Getisburga ima svega 278 reči, dok je Fidel Kastro, komunistički diktator Kube, jednom govorio sedam sati; želeo je da se prikaže kao slika i prilika mačizma, muževne, gotovo prijapske izdržljivosti združene s diktatorskom svemoći. Ratni govori Hitlera i italijanskog diktatora Musolinija takođe su trajali besmisleno dugo. „Govori koji se mere satima“, rekao je Tomas Džeferson, „umiru za sat.“ Govori Vilijema Pita Mlađeg trajali su po nekoliko trenutaka, ali bili su uzvišeni. Slušaoci koji umiru od dosade klasični su znak tiranije.

Pa ipak, vašarsko torbarenje ne samo da je uspešno nego je često opčinjujuće. Kao što Hitler, Eva Peron i drugi u ovoj zbirci pokazuju, publika uživa u bezočnosti harizme, razme-tljivosti i melodrame; smela teatralnost i masovno uzbuđenje mogu da očaraju i opiju, da navedu slušaoce da prigrlе neku vrstu grozničavog ludila.

Postoji razlika između demagogije i besedništva. „Rečitost ne postoji pod despotskim oblikom vladavine“, napisao je Tacit u eseju *Propadanje rečitosti*. „Ona može da postoji samo u zemljama u kojima cvetaju slobodne ustanove. Ništa na svetu kao ubedljiv govor ne može da zbuni um, uznemiri uverenja i oskrnavi osećanja slušalaca nenaviklih na smicalice i privide govorništva.“ No, razlika između prostaštva i rečitosti stvar je ličnog stava slušalaca.

Uzvišene vrline mogu da budu smrtno dosadne. „Čineći dobro, načelno smo hladni, mlitavi i spori, a pre svega

uplašeni da ne preteramo s dobrotom“, primetio je Edmund Berk. „No, zlodelo i nepravda sasvim su drugačiji. Izvode se smelom, majstorskom rukom, nadahnuti silovitim strastima koje prizivaju svu našu energiju kad god ugnjetavamo i proganjamo.“ Đavo vrlo često dobija najbolje replike. Robespjerov poziv na teror je snažan, elegantan i krvoločan. No, nije uvek tako. Himler je bio rđav govornik.

Govori su moćno oružje, neophodni koliko i topovi ili zlato, „alatke koje predsednik koristi da bi vladao“, rekao je Ted Sorensen, pisac govora predsednika Džona Kenedija. Postoje postupci za ostvarivanje delotvornosti čak i bez poetičnosti Martina Lutera Kinga. „Ako želite da naglasite nešto važno“, rekao je Čerčil, „ne trudite se da budete prefinjeni i dosetljivi; koristite malj. Naglasite to što želite jednom, pa udarite ponovo. Onda i treći put. Iz sve snage!“

Svaki govor nosi priču koja iz kasnije tačke gledišta može da bude vrlo tužna. Egipatski predsednik Sadat i izraelski premijer Rabin stvorili su karijere kao ratne vođe – a kad su sklopili mir, njihovi govori bili su snažni, i to ne samo zato što su bili vrhunski napisani (Rabinov je bio posebno dirljiv pošto je on lično bio ćutljiv, sirov i povučen). Ti govori još su dirljiviji sada kad znamo da su obojica životom platili svoju hrabrost. Nemoguće je čitati govor Martina Lutera Kinga „Video sam obećanu zemlju“ i ne naslutiti da je on shvatao da je osuđen.

Tu je i obred poslednjeg zbogom. Oproštajni govor Evite Peron iz Ružičaste palate dirljiv je koliko i pesma iz mjuzikla nadahnuta tim govorom. Napoleonov suzni oproštaj na ivici je jeftine melodrame – potpuno različit od tužne elegične oholosti Čarlsa Prvog pred pogubljenje. Teško je žaliti Nikolaja Ježova, šefa tajne policije i nemilosrdnog ubicu koji je pred streljanje molio za milost svog gazdu Staljina.

Najbolji govornici u stanju su da ožive ideje i ciljeve, „da rasplamsaju misli“, kako se izrazio američki populist Vilijem Dženings Brajan, tako da slušaoci osete da su deo nečeg većeg od njih samih, deo sna koji će se možda ostvariti. Kenedijev inauguralni govor i beseda Martina Lutera Kinga „Sanjam“ to su ostvarili.

Ratni govori imaju posebnu ulogu i oslanjaju se na upravljanje očekivanjima. Elizabeta Prva stvorila je vrlinu od navodne slabosti svog pola. Čerčil je „mobilisao engleski jezik i poslao ga u bitku“ (prema rečima izveštača kuće CBS Edvarda Maroua koje je kasnije upotrebio Kenedi) tražeći samo krv i suze. Jevrejski zapovednik Masade Eleazar ubedio je devetsto muškaraca, žena i dece da izvrše masovno samoubistvo kako bi izbegli pogubljenja, ropstvo i silovanja u rukama pobjednika Rimljana.

Govori kojima počinje rat nude primamljive nagrade u zamenu za malo prolivene krvi – i to strane krvi, ako je moguće. Papa Urban Drugi izmislio je hrišćanski sveti rat sličan islamskog džihadu i nadahnuo je prve krstaše da zauzmu Jerusalim nudeći im mešavinu vere, pokore i pljačke. Hitlerov govor povodom invazije na Poljsku kojom je započeo Drugi svetski rat pun je vojničke razmetljivosti. Njegovi slušaoci verovali su da je pobjeda sigurna jer je prethodno nadigrao sve velike svetske sile i osvojio dve zemlje bez jednog ispaljenog metka. Slično tome, kad je objavio rat Sjedinjenim Državama decembra 1941, verovao je da time ne gubi ništa i da će uplašiti Amerikance dovoljno da se drže dalje od Evrope. Posledice su bile potpuno suprotne od očekivanih.

Elizabeta Prva, Hitler, Čerčil i Linkoln sami su pisali svoje govore, ali Kenedi je na svojim radio sa Sorensenom. Govore Ronalda Regana majstorski je pisala Pegi Nunan. Najbolji pisci govora su književni trbuhozborci. *Oblikuju*

se prema govorniku, ali mogu i da *izmisle* novu ličnost. Kaubojska žalopojka Pegi Nunan zbog Reganovog povlačenja priziva u sećanje mit o starom kauboju na američkom Zapadu:

Na ranču ima još korova koji treba opleviti, ograda koje valja popraviti i konja za jahanje. Ali želim da znate jedno: ako vatre ikada zgasnu, ostavljam vam broj telefona i adresu za slučaj da vam zatreba vojnik. Samo me pozovite i ja ću doći, dok god me reči služe i dok god ova divna zemlja teži da bude nešto posebno tokom svojih blistavih trenutaka na svetu.

No, da bi bili autentični, govori moraju da budu uverljivi. Veština s rečima može da bude sumnjiva; rečitost lako sklizne u razvučenost. Trocki je bio govornički čarobnjak tokom ruske revolucije, ali sirovi boljševici ipak nisu verovali njegovom daru i više su voleli govornika koji je od svog nedostatka čarolije stvorio vrlinu predstavljajući je kao otvorenost – Staljina. Gledstonovi nastupi pred masama slušalaca zapanjivali su svojom licemernom energijom, ali su takođe bili predstave blagoglagoljive sujete kojoj se njegov suparnik Dizraeli podsmevao nazivajući Gledstona „prefinjenim besednikom opijenim preobiljem sopstvene govorljivosti.“

Tehnologija je tokom istorije promenila prirodu govora. Neke govore iz drevnog sveta zabeležili su istoričari koji su delimično ili potpuno izmislili govore koje nisu čuli – mada je vrlo verovatno da su Josif Flavije, Tacit i drugi citirani ovde zaista razgovarali s onima koji su govore čuli. Neke govore su vladari održali za trpezom maloj grupi dvorana, na primer Džingis-kanov govor o osvajanjima ili govor Muavije Prvog o veštini vladanja. Kleopatrine reči o njenoj sudbini verovatno je ponovio Oktavijan, a zabeležio Livije, istoričar s odličnim

vezama – ja ih ubrajam u govore jer je Kleopatra bila svesna da su to verovatno njene poslednje reči na pozornici istorije.

Čitav Neronov život tokom vladavine bio je svesna pozorišna predstava – kao da je živeo u rimskom rijalitiju. Da je živ danas, sigurno bi bio zvezda nekog takvog programa. Od svih tirana drevnog sveta on je, čudnovato, najmoderniji. Odlično bi se uklopio u surovo lakrdijaštvo politike dvadeset prvog veka.

Tokom najvećeg dela ljudske istorije govore je mogao da čuje samo mali broj ljudi, nekoliko hiljada, ne više. Govore održane u rimskom senatu, u atinskoj eklesiji ili u engleskom parlamentu čuli su samo prisutni. Isto važi i za govore koje su na bojnopolju održali Aleksandar Veliki pred bitku kod Isa ili Henri Peti pred bitku kod Ažinkura. Problem je na bojištu rešavan tako što su starešine ponavljale govore svojim jedinicama. U doba štampe javnost je mogla da pročita zvaničnu verziju – govor Elizabete Prve iz Tilberija bio je objavljen. Pre radija i televizije politički govori bili su oblik zabave, gotovo koliko pozorišne predstave i muzički koncerti. Hiljade ljudi okupljale su se da čuju Gledstonove midlodijanske govore.

Izum mikrofona 1877. značio je da su početkom dvadesetog veka govornici mogli da se obrate mnogo brojnijoj publici, što je dovelo do spektakularnih predstava na stadionima. „Znam da je ljude lakše pridobiti živom nego pisanom reči, da svaki veliki pokret na ovom svetu svoj rast duguje velikim govornicima, a ne velikim piscima“, napisao je Hitler u *Mojoj borbi*. No, živim govorima pred brojnim slušaocima nedostajala je prisnost koju su nove televizijske tehnologije donele pedesetih godina dvadesetog veka.

Televizija je neke govornike volela, neke je potkopavala. Kenedi je pred kamerama blistao, Nikson je izgledao kao

da nešto krije. Govornici su mogli da se obrate još brojnijoj publici, ali pažnja publike popuštala je sve ranije. Neki govori svedeni su na fraze, „isečke“. Tehnologija snimanja slike i zvuka takođe je omogućila da se govori održavaju privatno, a zatim presnime i emituju. Iranska revolucija nije pobedila na ulicama niti na propovedaonicama, nego pomoću prokrijumčarenih kaset s Homeinijevim govorima; Osama bin Laden širio je svoj džihadizam preko krijumčarenih video-kaseta.

Internet i podkasti obnovili su zanimanje za živu reč, ali moglo se očekivati da će dvadesetčetvorčasovne vesti, brojni radijski i televizijski kanali i epidemija pametnih telefona ometati i skraćivati pažnju slušalaca. Lakonski Linkoln ne bi imao nevolja s tim, iako njegovo mršavo majmunoliko lice i nezgrapni trzavi pokreti ne bi dobro izgledali na televiziji. No, stanje vesti i zabave nekima je pomoglo. Govori elegantnog Obame puni lepih, gotovo klasičnih fraza, odlično izgovoreni, s temama koje nadahnjuju (uticaj Linkolna) doneli su mu predsednički položaj. S druge strane, njegova sušta suprotnost, razmetljivi Tramp, neuobičajeno, ali vrlo uspešno prenosi poruku improvizujući duge krivudave govore koji oduševljavaju njegove pristalice na skupovima. Ti govori često se prenose u celini i ostavljaju jak utisak čak i na njegove kritičare. Niko se ne seća fraza, ali utisak je autentičan i nezaboravan.

Trampovi govori naglašavaju nešto još važnije: besedništvo danas cveta na mnogo instinktivniji i popularniji način nego ikad, čak više nego u Ciceronovom Rimu ili Perikleovoj Atini. Mladi govornici kao što su Greta Tunberg i Malala mogu za tren oka da steknu slavu jednim govorom o borbi protiv klimatskih promena ili o obrazovanju koji prenese televizija. Vrhunska književnica Čimamanda Ngozi Adiči

može da govori o feminizmu u podkastu i da stigne do miliona ljudi. Govori, a još češće isečci iz govora, pregledaju se na internetu mnogo miliona puta. Govor nikad nije bio moćniji jer televizija i internet nikad nisu ovoliko preovladavali, dok su „starinski“ – uglavnom novine i pouzdane informativne televizije – opasno uvenuli. Do sada su ovo najbolje iskorisćavali autokrate i populistu zanemarujući tradicionalne medije da bi se obratili neposredno „narodu“. No, ako oni to mogu, onda mogu i drugi.

Prava tema ove knjige jeste slavljenje snage reči – i upozoravanje na tu snagu. Vođe su odgovorne za svoje reči, a reči nose posledice. Jezičko nasilje pomaže prihvatanju nasilja, što neizbežno vodi ka upotrebi nasilja. Krvoločni čelnici kao što su Robespjer, Lenjin i Hitler govorili su iznenađujuće iskreno o svojim namerama, ali umesto da ih procenjuju prema njihovim rečima, slušaoci su zanemarivali ili ublažavali njihove izjave usled pustih želja ili sudbonosnog potcenjivanja. Nasilne reči i ideje pomogle su da se dvadeseti vek pretvori u vek krvi.

U naše doba populizma, rasizma, antisemitizma i teorija zavere, moramo uvek da procenjujemo političare prema onome što govore. „Kada se zlikovci udruže“, napisao je Berk, „dobri ljudi moraju da sarađuju, inače će pasti jedan po jedan.“ Kad Berk kaže „sarađuju“, misli da sami pišu svoje govore, koriste sopstvene reči, nađu govornika koji može da prenese ideje novim slušaocima. Danas je u modi prikazivati protivnike kao zlikovce, optuživati ih za nejasna izdajstva, dehumanizovati izmišljene „neprijatelje“ i navodne „gubitnike“ pomoću uznemirujuće mešavine neumesne nostalgije, izmišljenih činjenica, bezgraničnog preterivanja i pretnji nasiljem. Ovo dovodi do opadanja poverenja i poštovanja, do produbljanja podela, zbog čega se pak još teže donose

odluke zasnovane na kompromisu. Propast kompromisa može da dovede do propasti građanskih društava. Ovaj začarani krug nije ograničen na levicu ili desnicu jer obe stane oponašaju jedna drugu kao u ogledalu. Pa ipak, mnogi izuzetni govori u ovoj knjizi dokazuju da reči mogu da budu melem na ranu, lek u svirepa vremena. Ili otrov.

Nadam se da ćete uživati u nekim najlepšim govorima svih vremena – i nekim najsramotnijim. Reči su važne. Poštujte reči – i one koji ih dobro koriste. Izaberite. Jezik je sve.

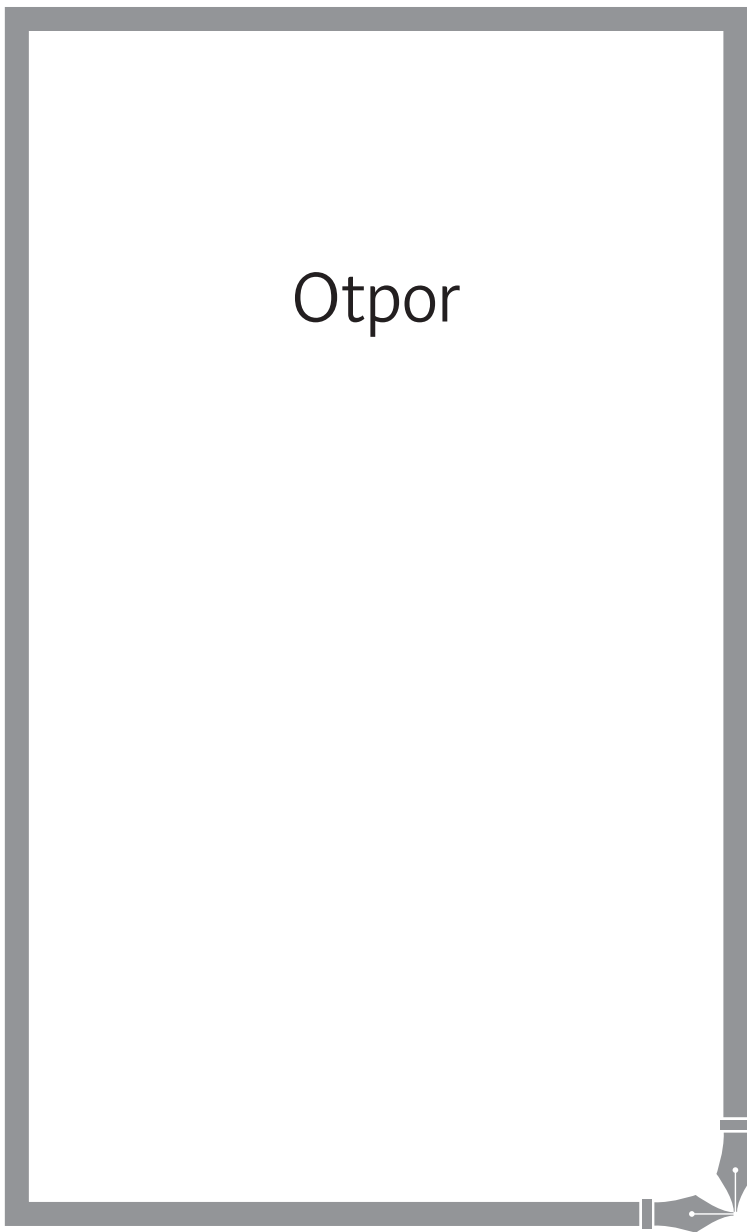
Hvala vam – i laku noć.

Sajmon Sibag Montefjore
London 2019.

Autorova napomena

Mnogi govori u ovoj knjizi su izuzetno dugački. Po cenu da razbesnim čistuñce, skratio sam one najduže kako bi šira publika mogla u njima da uživa.

Otpor

Budika: „Ovo je ženska odlučnost“, 61. n. e.

Ženski ustanak. Budika je bila kraljica Icena, plemena britanskih Kelta. Njen muž Prasutag bio je kralj današnje Istočne Anglije koja je, kao i južna Britanija, bila pod rimskom vlašću otkako ju je 44. godine n. e. osvojio car Klaudije. Kad je Prasutag umro, ostavio je svoju kraljevinu svojim kćerima i rimskom caru, tada Neronu, kao što je bio običaj vazalnih vladara, da vladaju zajednički. No, pod Neronom i njegovim podmitljivim pristalicama kraljevina je pripojena Rimu, a namesnik Britanije Gaj Svetonije Paulin naredio je da se udovica Budika izbičuje, a njene kćeri siluju. Istovremeno je, pričalo se, dvoranin i filozof Seneka zatražio da mu Britanci vrate zajmove koje im je dao, što je pobuni pružilo i finansijski motiv. Dok je namesnik ratovao na ostrvu Anglsi blizu velške obale, Budika je napala Rimljane u gradovima Kamolodunum (današnji Kolčester) i Londinijum (današnji London). Činilo se da je najveći deo ostrva izgubljen i Neron je razmišljao da potpuno napusti Britaniju, ali Paulin je potukao Budiku koja je verovatno oduzela sebi život. Na vrhuncu uspeha, pošto je porazila Devetu legiju, Budika je održala ovaj govor, a zabeležio ga je istoričar Tacit čiji je tast Agrikola bio u namesnikovom štabu tokom pobune, pa se zapis verovatno zasniva na iskazima icenskih zarobljenika.

Ne kao potomkinja plemenitih porodica nego kao žena iz naroda svetim izgublenu slobodu, svoje išibano telo, oskrnavljenu čednost svojih kćeri. Rimska pohota otišla je toliko daleko da kalja i sama naša tela, čak i u dobu nevinosti. Ali nebesa su na strani pravedne odmazde; legija koja se usudila da se bori

uništena je; ostali se skrivaju u logoru ili uznemireno razmišljaju o bekstvu. Ne bi izdržali ni galamu i viku tolikih hiljada, a kamoli naš juriš i naše udarce. Ako dobro odmerite snagu vojski i uzroke za rat, videćete da u ovoj bici morate pobediti ili umreti. Ovo je ženska odlučnost; što se tiče muškaraca, mogu da žive i da robuju.

Elizabeta Prva: „Srce i stomak kralja“, 6. avgust 1588.

Ovo je jedan od velikih prkosnih govora – ali i odgovor na teškoće žene na prestolu u izrazito patrijarhalno doba. Posle katoličke vladavine njene starije polusestre Meri Prve koja se udala za najmoćnijeg katoličkog vladara, španskog kralja Filipa Drugog, kruna je prešla na nju, izuzetno darovitu Elizabetu, kći Henrija Osmog i Ane Bolen. Filip, koji je bio savladar svoje žene, nadao se da će nova mlada kraljica biti makar popustljiva prema katolicima i razmišljao je da se njome oženi. Kad je saznao da je Elizabeta odana protestantkinja, neprijateljski nastrojena prema Španiji i katoličanstvu, a uz to još i vrlo vešta političarka, odlučio je da je ubije. Elizabeta je dala dozvolu svojim poluprivatnim gusarima zvanim Morski psi (među njima je bio i ser Frensis Drejk) da napadaju španske konvoje s blagom, a 1584. godine španska zverstva u Holandiji najzad su je primorala da pošalje malu vojsku pod zapovedništvom njenog ljubimca, erla od Lestera da pomogne Holandanima.

Filip je odlučio da pošalje armadu u invaziju na Englesku. Godine 1588. sto trideset brodova s osamnaest hiljada vojnika zaplovilo je da se poveže s trideset hiljada vojnika u španskoj Holandiji. Elizabeta se suočila sa sveopštom panikom dok je u Tilberiju okupljala vojsku – tačnije, neku vrstu milicije – i slala u Lamanš flotu pod zapovedništvom ser Frensisa Drejka i lorda Hauarda od Efingama. U noći između 28. i 29. jula njeni admirali poslali su zapaljene brodove na špansku armadu, uništili mnogo brodova i potisnuli je na otvoreno more. Samo mali deo armade uspeo je da se vrati u Španiju. No, pre nego što su te vesti stigle do kraljice, ona je obišla vojsku u društvu svog novog ljubimca, erla od Esekse,

i održala ovaj govor. Kao što se može zaključiti iz njenih brojnih pisama i govora, majstorski je vladala engleskim jezikom. Preživela je ovu krizu, i mada mnogi istoričari tvrde da Španija više nikad nije ugrozila Englesku, Filip je poslao još dve armade. Obe su propale.

Moj odani narode,

Ubeđivali su nas neki zabrinuti za našu bezbednost da pazimo kako se pojavljujemo pred naoružanim mnoštvom, iz straha od izdaje, ali uveravam vas da ne želim da živim s nepoverenjem u moj verni narod koji me voli. Tirani neka se plaše, ja sam se uvek ponašala tako da sam pred Bogom svoju najveću snagu i sigurnost nalazila u vernim srcima i dobroj volji mojih podanika, i zbog toga sam sada došla među vas, kao što vidite, ne radi rasonode i zabave nego rešena, usred meteža bitke, da živim i umrem među vama, da za svog Boga, svoju kraljevinu i svoj narod ponudim svoj život i čast, čak i u smrti.

Znam da imam telo slabe i krhke žene, ali imam i srce i stomak kralja, i to engleskog kralja, i ako se Parma, Španija ili bilo koji drugi vladar Evrope drsko usudi da me uvredi i pokuša da pređe granice moga kraljevstva, ja ću se lično latiti oružja, ja ću vam lično biti zapovednik i sudija i nagradiću sve vaše vrline na bojištu. Ja već znam da ste svojom hrabrošću zaslužili nagrade i hvale, i mi vas uveravamo vladarskom rečju da ćete biti po zasluzi nagrađeni. Do tada će vam u moje ime zapovedati moj zastupnik, a nijedan vladar nije imao podanika tako plemenitog i valjanog, a ne sumnjam u to da ćemo zahvaljujući vašoj poslušnosti njemu, vašom slogom u logoru i neustrašivošću na bojnopolju uskoro izvojevati veliki pobjedu nad neprijateljima mog Boga, mog kraljevstva i mog naroda.